

wachsen; z. B. Paris an der Kreuzung der Strasse aus Deutschland nach England einerseits, und aus Italien und Spanien nach Belgien andererseits; dann Zürich an der Stelle wo sich die Strassen aus Bayern nach Italien und aus Oesterreich nach Frankreich kreuzen; München liegt an der Kreuzung der Strasse Berlin—Rom mit Wien—Paris, Berlin wieder an der Linie Wien—Baltik, und Moskva—Paris. Auch bei uns finden wir Beispiele für diese Art der Ansiedlungen: Vinkovci an der Kreuzung der Strassen aus der Posavina ins Podunavlje (Donaubene) und aus den Alpenländern auf die Balkanhalbinsel; Zagreb liegt am Knotenpunkte der Strassen aus der Podravina zum Meere, und von den Alpen zum Balkan. Ljubljana verbindet die Ausläufer der Nord- und Zentralalpen mit dem Meere und Italien mit dem Savegelände. An Strassenknotenpunkten liegen auch Maribor, Ptuj, Varaždin, Karlovac, etc.

Eine weitere Art v. Ansiedlungen ist vom Reichtum der Natur bedingt. Die grossen Dörfer in Slavonien, in der Bačka, im Banat sind reich und wohlhabend wegen der erormen Getreideernten; Zentren für den ergiebigen Bergbau in Bosnien sind Ljubija und Vareš; der Fischfang ist bedeutend in Flüssen in den Ortschaften Apatin und Uljanik, wie auch an der Meeresküste.

Analog den Zentren, bedingt durch den Reichtum der Natur, sind die Ansiedlungen der grossen Industrien entstanden: die Textilfabrik mit der Umsiedlung in Duga Resa, Zuckerfabriken in V. Bečkerek, Eisenindustrie in Jesenice; doch sind die Industriezentren grösstenteils an Städte gebunden.

In Kroatien und Slavonien ist noch ein eigentümlicher Typus entstanden; auf Befehl der Grenzgeneralkommanden sind sie erbaut worden und können als »Krajiški-Typus« (Grenzertypus) bezeichnet werden: ein grosser viereckiger Platz, abgegrenzt von Kirche und Pfarrhaus auf einer Seite; auf der zweiten die Kaserne, auf der dritten das Gymnasium oder sonst irgend eine höhere Schule, auf der vierten ein Gasthaus; inmitten des Platzes ein Brunnen; um dies alles die Stadt, erbaut nach dem Plane des Klosters Escorial; so sind erbaut die Städte: Karlovac, Glina, Petrinja, Nova Gradiška, Brod, Bjelovar, Vinkovci, die Festung Osijek u. a. m.

Kako da pišemo geografijska imena?

Napisao Stj. Ratković.

Iako u pisanju tudih geografijskih imena kod nas Hrvata ni prije 1918. god. nije bilo baš u svemu potpune i nedvoumne jedinstvenosti, ipak je bilo nečega, što se po sebi razumijevalo: da se na pr. njemačka, češka, francuska, talijanska i t. d. geograf. imena imadu pisati onako, kako ih pišu dotični narodi. Poslije 1918. ili bolje poslije nego su glavne funkcije vrhovne nastavne vlasti u Zagrebu prenesene na ministarstvo prosvjete i ono stalo izricati odluke i o odobravanju, dotično neodobravanju školskih knjiga, recenzenti geogr. udžbenika iz Srbije, koje je određivao Glavni Prosvjetni Savjet, zamjeravali su zemljopisnim knjigama, pisanim latinicom, što tuda geogr. imena donose u originalnome obliku, a ne fonetički, kao ćirilicom štampani udžbenici. U tri godine svoga članstva u pomenutom savjetu ja sam imao prigodu mnogo puta čuti ovakove prigovore sa zahtjevom, da i latinicom štampane knjige tuda geogr. imena pišu fonetički, dotično zastupati i braniti protivno stanovište. Mo-

ram lojalno priznati i na ovome mjestu, da sam u tome i lako uspijevao, jer Gl. Prosvj. Savjet, kome sam i ja bio članom, nije ni u jednom slučaju donio protivni zaključak, t. j. odbio koji latinicom pisani zemljopisni udžbenik zato, što je tuda geogr. imena donosio u originalnoj, a ne fonetičkoj transkripciji.

Prosvjetni Savjet nije međutim stalan u svome sastavu, pa se može desiti, da bude donosio i drugačije odluke. Osim toga sam opazio, da i poneki autori latinicom štampanih knjiga — sporedno je, da li iz uvjerenja ili da povećaju vjerojatnost aprobacije svoje knjige — počinju uvoditi fonetičku transkripciju, pa tako onu prijašnju priličnu jedinstvenost u tome ruše i stvaraju na svoju ruku raznolikost i zbrku. Sve ovo nuka, da se pitanje pisanja tuđih geogr. imena izvede na čistac, kako ne bi nastala šteta zemljopisnoj nastavi u školi, a smetnja u svakidašnjem životu i u nauci samoj.

Služeći se latinicom, mi imamo prednost, da možemo preuzimati i pisati geogr. imena drugih naroda, koji također imaju latinsko pismo, onako, kako ih pišu sami dotični narodi.

Kada bi autori, koji pišu ćirilicom, htjeli postupati po istom principu, morali bi tuda geogr. imena u ćirilskom tekstu ispisivati latinicom, a to bi bilo već i zato nezgodno, što bi se time postavilo načelo, da svaki onaj, koji se služi ćirilicom, a da se smatra pismenim, mora poznavati dva pisma: uz ćirlicu još i latinicu. A da bi se ta imena po originalnoj transkripciji ispisivala ćirilskim pismenima, ne može se misliti već stoga, što ćirilaska azbuka nema nekih znakova, koja ima latinska abeceda (*q, w, x, y, c* za *k, ch, ö, ä, ü* i dr.), pa se ne bi ni moglo pisati *Bordeaux, Yellowstone, Quebec, Cardiff, Chioggia*..... i t. d.

Srbi dakle, služeći se ćirilicom, ne mogu tuda imena pisati u originalnome obliku i njima silom pomenutih prilika ne ostaje drugo, već da se drže fonetičkoga pisanja i u tome. Oni to moraju činiti, a s njihove se strane iznosi zahtjev, da, radi jedinstvenosti, tako bude i u geogr. udžbenicima, štampanim latinicom. To bi se moglo činiti, ali se ne mora, jer mi geogr. imena narodâ, koji i sami pišu latinicom, možemo — kako je prije već rečeno — pisati i u originalnome obliku. Tu sada nastaje pitanje: što je ispravnije, praktičnije, a prema tome i bolje? Odgovor, po mome uvjerenju, može biti samo za pisanje tih imena u izvornome obliku. Dva su osobito teška razloga njemu u prilog.

Hrvatski jezik sa svojih tridesetak glasova i pismenih znakova nema u tome dostatno sredstava za točno izgovaranje i pisanje glasova svih tuđih jezika. Ta poznato je, da se našoj abecedi moraju dodavati nova, od česti posve nanovo smišljena slova i razni dijakritički znakovi za udžbenike tuđih jezika, ako se u njima hoće označiti i izgovor stranih riječi. Koliko bi takovih novih slova i znakova trebala naša abeceda, da njome mognemo fonetički ispisivati samo geogr. imena svih naroda, koji se služe latinicom!? Naši daci morali bi kao uvod u geografiju najprije naučiti što znače, kako se pišu i kako izgovaraju svi ti znakovi! A poznato je, da i uz najkompliciraniju ovakovu dopunu abecede ipak nije moguće sasvim točno naznačiti izgovor tuđih riječi, već da se tu može raditi samo o manje ili više približno vjernoj transkripciji. Šenoa je, da naznači izgovaranje samo razmjerno maloga broja poznatijih geogr. imena u svome atlasu, morao uvesti toliko novih znakova (podebljalom štamptom, smanjenom veličinom, raznim dijakritičnim znakovima), a da nije to

uradio, već ispisivao izgovor samo sa znakovima naše abecede, vjernost i točnost bile bi još manje.

Ni izgovor nama tako blizih slavenskih imena ne možemo našim elementima točno označiti, jer na pr. Příbram nije ni Pribram ni Pšibram ili Pržibram, kako ga pišu ćirilicom, a slično je s Litoměřicama i Karlovim Varyma. Ili kako da pišemo poljski guturalni »l« u Łwów, Włocławek, Łódź, pa druge glasove u Rzeszów, Złoczów, Buczacz i t. d.? Ni naoko tako jednostavno Wien nije Vin, jer bi se ono »i« moglo i kratko izgovoriti, Saarbrücken nije ni Sarbriken, pa ni Sarbrikn, već baš samo Saarbrücken s dugo a, prijeglasom ü, ostrim ck i poluglasnim e. — A talijanski Reggio je li Redo ili Redžo ili nijedno? Pa Chioggia, Comacchio, Lucca, Cesena i druga imena kako da se pišu, da to pisanje točno odgovara njihovom izgovoru? Ili španjolski Cádiz, Gijón, Coruña, Alcañiz, Algesiras? A je li francuski Autin — Oten, Verdun — Verden, Saintes — Sent?

Vrlo je težak za nas izgovor engleskih riječi, a njihovo točno ispisivanje samo našim znakovima nemoguće. Za Southampton, Plymouth, Walsatch, Watling, Weymouth i t. d. i t. d. dade se tek vrlo približno naznačiti izgovor, jer ni jednostavni Leeds baš nije Lic, kako ga pišu ćirilicom.

U beskrajnost bi se i dalje mogli nizati ovakovi primjeri iz holandskog, dansko-norveškoga, flemškoga i drugih jezika, a onda i iz drugih, našem posve nesrodnih jezika (irskoga, finskoga, estonskoga). Sve to utvrđuje, da mi s našim glasovnim znakovima ne možemo točno pisati izgovor tuđih geogr. imena, već taj možemo označiti tek približno. A točno ćemo ih pisati, ako ih pišemo onako, kao i dotični narod. Već bi ovaj razlog bio dovoljan, da zabcimo fonetičko, a zadržimo originalno pisanje tih imena.

Protiv toga iznose oni, koji su za fonetično pisanje pomenutih imena, barem u školskim udžbenicima, naoko jak argumenat, da učenici ne mogu znati, kako se sva ta tuda imena čitaju i izgovaraju, a to da se — osim glavnijih — ne može tražiti ni od samih nastavnika. Ta tvrdnja doista stoji, no ova se poteškoća može lako ukloniti tako, da se u tekstu (ne na geogr. kartama, koje bi se time bez potrebe pretrpavale!) uz originalno ime u zagradi označi izgovor. U mnogim našim geogr. knjigama tako se i prije radilo. Kada se oznaka izgovora donosi ovako u zagradama kao nešto sporedno, lakše se može i tolerirati njena tek približna točnost.

No za originalno pisanje tuđih geogr. imena ima još i drugi, valjda još i znatniji razlog psihologijske prirode. Poznata je činjenica, da dijete, a i odrastao čovjek, dok uči čitanje, čita u početku svako pojedino slovo i od njih slaže slogove i riječi. No kasnije, kada je svladana poteškoća t. zv. mehaničkoga čitanja, ne čitaju se više pojedina slova, već odmah cijele riječi po njihovu obliku (Wortbild). Kada na pr. čitamo neki geogr. članak, u kome dolaze imena Bordeaux, Southampton, Tanganika i t. d., mi i te riječi čitamo, čim nam je u svijest došla simultana njihova slika, a ne slažemo tu sliku tek sukcesivno sintetički poimanjem svakog pojedinog slova. Zato možemo i lako previdjeti stamparsku grješku i ispravno čitati Bordeaux iako stoji napisano na pr. Bordeaux, a s istoga razloga zastanemo u hitrome čitanju, ako se namjerimo na koju posve nepoznatu riječ, od koje još nemamo slike u svijesti, već je izuzetno moramo slagati čitanjem svakoga pojedinoga slova. Geograf će jednako hitro kao i drugi tekst čitati i zamršenija tuđa geogr. imena

i stručne termine, dok će negeograf kod tih riječi zastajkivati i usporiti brzinu čitanja.

No riječi, izgovorene ili napisane, samo su znakovi za predodžbe i pojmove i zato čovjek riječi, koje čuje ili čita (ako ih razumije!) dovodi u vezu sa spoznajama, koje one označuju. Kada čitam ili čujem Bordeaux, Southampton, Tanganika, »mislim« na one gradove, na ono afričko jezero. Ja bih doista u svijesti vezao onaj grad u Francuskoj i s riječi B o r d o ovako napisanom, ako sam na to navikao i dok je vidam ovako napisanu. No desi li se, da negdje čitam to ime u originalnome obliku, može biti, da ne ću ni znati, da su B o r d o i B o r d e a u x dva različita pismena oblika za oznaku iste predodžbe, a ako i znam, iskrsavanjem pred očima ovoga drugoga oblika nastat će uvijek jedan mali prekid, zastoje, u nesmetanom odvijanju duševnoga rada reprodukcije i apercepcije, jer će se morati najprije izvršiti jedno makar polusvijesno izjednačenje obih oblika i projiciranje novoga ili bolje neobičnijega na predmet, koji označuje. To se nama, naviklim na latinicu, osobito ako smo izraziti vizuelni tipovi pamćenja, dešava pri čitanju ćirilskih knjiga i novina, pa imena Ruso, Milran, Lojd Džordž, Kulidž, u fonetičnom obliku hitro u svijesti transponiramo u Rousseau, Millerand i t. d. i time ih tek postavljamo na pravo mjesto. A kako inteligencija jednog malog naroda poput hrvatskoga silom prilika čita barem toliko na tuđim jezicima kao u svome, a u svima su tim novinama i knjigama, pisanim latinicom, »Ruso« Rousseau, a »Milran« samo Millerand, pa i geogr. imena redovno pisana u originalnome obliku, značilo bi veliku i posve nepotrebnu smetnju, kada bismo se mi priklonili fonetičkome pisanju i time se bez ikakove nužde odvojili od pretežnoga dijela ostaloga kulturnoga svijeta.

Držeći se pravila, da geogr. imena narodâ, koji i sami imaju latinicu, pišemo u originalnome obliku, (pri čemu ćemo se po dotičnome narodu ravnati i s obzirom na njihov kolonijalni ili slični posjed), imali bismo sigurnu direktivu kod ispisivanja takovih imena za obe Amerike, Australiju s otočjem, skoro cijelu Afriku i najveći dio Evrope. Tu bi uglavnome ostala istočna Evropa (područje Rusije) i Bugarska, dok i Grci već imaju i latinsku abecedu, a u Aziji samo samostalne države, koje ne upotrebljavaju latinske abecede (Afganistan, arapske države, Kitaj, Persija i Sijam).

Kod geogr. imena tih zemalja nesamo da nema nikakove zapreke, da se pišu fonetički, samo sa znakovima naše abecede (bez ikakovih dodataka), već držim, da je takovo pisanje i jedino ispravno.

Fonetično pisanje imalo bi se provoditi konsekventno, pa i kod pisanja na pr. ruskih geogr. imena. Prema tome valjalo bi pisati M a s k v à, a ne M o s k v a, A d j e s a, a ne O d e s a, A n j e g a, a ne O n e g a, M o h i l j o v, a ne M o g i l e v i t. d. Nerazumljivo je, zašto baš u tome knjige (karte), štampane ćirilicom, ne provode fonetički princip, već pišu Odesa, Oka, Moskva, Borodino i t. d.!

U pisanju geogr. imena narodâ, koji nemaju latinice, u nas nije bilo jedinstvenosti. Dok se jedamput upotrebljavala naša fonetika (i to ne uvijek konsekventno), pisala su se drugi put ova imena po uzoru njemačkom, pa i engleskom.

Fonetičko ispisivanje imena nailazi na velike poteškoće i radi upočetku pomenutoga nedostatka našega pisma, a onda i stoga, što uopće ne znamo točan izgovor mnogih i mnogih tuđih geogr. imena. Nema u tome jedinstvenosti

ni što se tiče kitajskih imena, iako je ovo područje jezično dobro proučeno od strane Evropljana. Baš zato L. Kalff*) misli, da bi bilo naispravnije Kitaj podijeliti u tome pogledu u tri zone, pa kod ispisivanja imena sjeverne zone upotrebljavati šantungsko narječje, u srednjoj zoni nankingsko, a u južnoj kantonsko.

A kako je istom sa sijamskim, persijskim, afganskim i dr. imenima?

Iz svega ovoga izlazi, da naše fonetičko ispisivanje pomenutih geogr. imena ne će biti točno, već da se tu može raditi samo o manje ili više približnoj vjernosti pisanja.

No baš ova nemogućnost točnoga fonetičnoga pisanja tuđih imena još jedamput utvrđuje potrebu, da se ta imena pišu — gdje god je to moguće — u originalnome obliku.

*

Prema gornjem imali bi se, po mome mišljenju, autori geogr. radova, koji se štampaju latinicom, držati ovih pravila kod ispisivanja tuđih geogr. imena:

1. Imena objekata, ako pripadaju narodima, koji se služe latinskom abecedom, ispisivati točno u izvornome obliku. To pravilo vrijedi i za kolonijalni ili slični posjed dotičnih naroda.

2. U tekstu, koji je namijenjen školi, treba uz tako napisano ime u zagradi naznačiti, kako se popriliči to ime izgovara. — Prema potrebi autor će i u drugome tekstu naznačiti izgovor manje poznatih tuđih imena.

3. Za oznaku izgovora upotrebiti samo znakove naše abecede bez ikakvih dopuna i dodataka, jer oni stvar samo kompliciraju, a ipak ne daju mogućnost sasvim točnoga bilježenja izgovora.

4. Takovu dodavanju izgovora nema mjesta na geogr. kartama, jer bi se one nepotrebno preteretile tekstem.

5. Ostala se geogr. imena imadu pisati onako, kako se izgovaraju.

Die Monatsmittel meteorologischer Elemente in Zagreb und ihre Veränderlichkeit. I.

Von Dr. S. Š k r e b.

Die meteorologische Station in Zagreb¹⁾ ist, nach einigen unterbrochenen Beobachtungsreihen, ununterbrochen in Tätigkeit seit 1. Dezember 1861. Da ausserdem an dieser Station weder der Ort der Instrumente noch seine nächste Umgebung irgend welche bedeutendere Aenderung erfahren, so ist (bis 1926) eine 65-jährige Reihe homogener Terminbeobachtungen vorhanden. Aus dieser Reihe regelmässiger Beobachtungen sollen einige vorläufige Resultate hier veröffentlicht werden.

I. Temperatur.

Die Messung der Temperatur geschieht in einem Holzhäuschen auf der Nordseite des Gebäudes (früher Realschule) im ersten Stock (6 m über dem Boden).

*) Lambert Kalff: die deutsche Umschrift des Chinesischen. Petermann's Mitteilungen 1928., Heft 9/10, str. 279, i d.

¹⁾ $\varphi = 45^{\circ} 49' N.$ $\lambda = 15^{\circ} 59' E. Gr.$ $H = 158 m$